

XVI - XVII. YÜZYILLARDA TONYA VE ÇEVRESİNDE İSKÂN BİRİMLERİ VE NÜFUS*

*M. Hanefi BOSTAN***

ÖZ

“XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Tonya ve Çevresinde İskân Birimleri ve Nüfus” adlı makalemizde bugünkü Tonya ilçesinin ilk yerleşim birimlerini oluşturan yerlerin neler olduğu, bu iskân birimlerinin ne zaman kurulduğu ve buralara yerleşen nüfusun ne kadar olduğu Tapu Tahrir ve Avârız Defterlerine dayanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bölge ile ilgili yapılan çalışmalar da değerlendirilmiştir. Tonya ve yakın çevresindeki nüfusun yükseliş ve düşüşüne neden olan olayların neler olduğu tespate çalışılmıştır. İskân birimlerinde yaşayan halkın kişi ve baba adlarından hareketle Çepni ve diğer Türkmen boylarıyla bir ilişkisinin olup olmadığı değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Tonya, İskân, Nüfus, Adlar, Çepni

POPULATION AND SETTLEMENT OF TONYA AND ITS DISTRICTS IN THE XVI. AND XVII. CENTURIES

ABSTRACT

In the name of “Population and Settlement of Tonya and its districts in the XVI. and XVII. centuries, it has been tried to obtain where the first settlement places of current Tonya town were, when such places were settled down and how many people living in such places in the light of information based on Deed Books and Drifter Books. Further, academic studies concerning such places have been evaluated. The reasons of decrease and increase in the population of Tonya and its districts have been revealed. It has been analyzed whether there is any relations of person and father names living in such districts with Çepni and other Turkmen tribes or not.

Keywords: Tonya, Settlement, Population, Names, Çepni.

* *Gönderim tarihi: 14.02.2018. Kabul tarihi: 20.03.2018.*

** *Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İSTANBUL. mhanefibostan@gmail.com ORCID: 0000-0003-3498-0142*

Giriş

Tonya ve yakın çevresinde Osmanlılardan önce yerleşmelerin olup olmadığı bilinmemekle beraber, XVI. asrın sonlarına ait Osmanlı tahrir kayıtlarından bölgede yeni yerleşmelerin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bölge 15 Ağustos 1461 tarihinde Trabzon'un fethi ile Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlılardan önce Ağasar Deresi ile Tonya ve çevre köylerinin yer aldığı Fol Deresi vadilerinin bölgenin Çepni ve diğer Türkmen gruplarının uç hattı, bir geçit yeri ve gaza alanı haline geldiği anlaşılmaktadır. Bunun bölgenin iskâna açılmasının gecikmesine neden olduğu belirtilmektedir¹.

Tonya ve çevre köylerinde yaşayan nüfusun 1650 yılında Müslüman olduğu iddia edilmekle beraber², bu iddianın gerçeklerle bir ilgisi bulunmamaktadır. Nitekim yöreye yapılan ilk iskânın XVI. yüzyılın ilk yarısından sonra Müslüman Türkler tarafından gerçekleştiği bu makalede belgelerle ortaya konulacaktır. Ayrıca bölgeyi iskâna açan Müslüman Türklerin hangi Türkmen gruplarından oluştuğu belirlenmeye çalışılacaktır.

İskân Birimleri ve İdari Yapı

Tonya ve yakın çevresi ile ilgili ilk iskân birimleri kayıtları, fetihten 122 yıl sonraki 1583 tarihli Trabzon Sancağı'na ait tahrirde görülmektedir³. Bu tarihte Tonya köy yerleşim birimi olarak ve Kumyatağı mezrası ile birlikte kaydedilmektedir⁴. Diğer iskân birimleri de Karaağaç köyü ve bu köyle birlikte yazılan Hola mezrası⁵ ile Şova köyüdür⁶. Şova (Şenocak) köyü 1954 yılında Vakfikebir ilçesine bağlanana kadar Tonya'ya bağlı bulunmaktaydı⁷. 1682 ve 1683 yılı kayıtlarında Karaağaç köyü ile birlikte yazılması⁸ nedeniyle Tonya bölgesi içinde değerlendirilmiştir. XVI. ve XVII.

¹ Feridun M. Emecen, *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpazarı - Beşikdüzü*, Trabzon 2010, s. 42-46.

² Yorgo Andreadis, *Gizli Din Taşyanlar*, 2. Baskı, trc. Atilla Tuygan, İstanbul 1999, s. 31.

³ Muhammet Atmaca, Tonya'nın 1583 tarihinden önce yapılan tahrirlerde yer alabileceği ihtimalini ileri sürse de (bk. *Tarih İçinde Tonya*, Trabzon 2005, s. 38), yaptığımız inceleme ve taramalarda Tonya ve yakın çevresindeki yerleşim yerlerinin kaydının 1583 tarihinden önceki tahrirlerde yer almadığı tespit edilmiştir.

⁴ Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi (=TK. KKA), *Tahrir Defteri (=TD)*, nr. 29, s. 59b.

⁵ TK. KKA, *TD*, nr. 29, s. 32a.

⁶ TK. KKA, *TD*, nr. 29, s. 32b.

⁷ Süleyman Bilgin -Ali Mesut Birinci-Mustafa Çakıcı-Sezgin Demircioğlu, *Trabzon Nüfus Kütüğü (1834)*, İstanbul 2010, s. 25; *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1876*, (haz. Kudret Emiroğlu), Ankara 1995, s. 305; Mehmet Zaman, *Tonya İlçesinin Coğrafi Etüdü*, Akçaabat 2001, s. 86.

⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA)*, Kamil Kepeci (=KK), *Mevkufat Kalemî (=MK)*, nr. 2697, s. 5b; *BOA*, KK, MK, nr. 2703, s. 4b.

yüzyıl kayıtlarında geçen Sıdıksa/Sediksa (Çayırbağı) köyü bu asırlarda ve daha sonraki yüzyıllar da Akçaabad nahiyesine bağlı bulunmaktadır⁹.

1945 ve 1950 yılı sayımlarında Akçaabad ilçesinin Düzköy bucağına bağlı iken¹⁰, 1954 yılında Tonya'nın ilçe olmasıyla bu ilçeye bağlanmıştır 1955 ve 1960 yılı nüfus sayımlarında Tonya kazası içinde yer almakla birlikte¹¹, 1968 yılında Akçaabad ilçesine¹² ve 1990 yılında da Düzköy'ün ilçe olmasıyla buraya bağlanmıştır¹³. Bu nedenle Sıdıksa köyünün Tonya'nın ilk yerleşim yerleri içinde olduğu düşünülmemektedir. Nitekim XVIII. yüzyılda Gümüşhane'ye bağlanan Torul bölgesi iskân birimleri içinde yer almamaktadır¹⁴.

Bugün Torul ilçesinin ana nüvesini oluşturan yerleşim birimlerinin ilk olarak 1583 tarihli tahrirde görülen Tonya köyü ile ona bağlı olan Kumyatağı (İskenderli) mezrası, Karaağaç köyü ile bu köye bağlı olan Hola mezrası ve Şova köyü olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlar bu tarihte Trabzon kazasının Akçaabad nahiyesine bağlı bulunmaktaydı¹⁵. Akçaabad nahiyesine tabi bu köylerden Tonya ve Karaağaç maa mezra-i Hola köyleri Dergâh-ı Âlî çavuşlarından Abdülkerim çavuşa başka köylerle birlikte zeamet olarak verildiği görülmektedir¹⁶.

XVII. yüzyıla gelince bu iskân birimlerinin Tonya, Karaağaç, Şova ve Koçkur/Koçukur (Karşular) köyleri adlarıyla varlıklarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Nitekim 1629 tarihinde Tonya ve Karaağaç köylerinin Akçaabad nahiyesine tabi olduğu, Tonya köyünün kethüdasının Mustafa, Karaağaç köyünün de Veli olduğu kaydedilmektedir¹⁷. 1631-1636 yıllarına ait sicil kayıtlarını ihtiva eden bir defterde Tonya ve Karaağaç köylerinin zeamet köyleri ve bu köylerin zeamet subaşısının Veli Ağa olduğu belirtilmektedir¹⁸.

⁹ BOA, TD, nr. 387, s. 721; TK. KKA, TD, nr. 29, s. 27b-29a; BOA, KK, MK, nr. 2703, s. 4b; Bilgin-Birinci-Çakıcı-Demircioğlu, a.g.e., s. 22, 23, 25; Trabzon Vilayeti Salnamesi 1876, s. 309; Genel Nüfus Sayımı-Köyler Nüfusu: 20 İkteşrin 1935, c. 59, Ankara 1937, s. 195; Genel Nüfus Sayımı: 20 İkteşrin 1940, Ankara 1944, s. 620.

¹⁰ Genel Nüfus Sayımı:21.10.1945, Ankara 1950, s. 589; (Genel)Umumi Nüfus Sayımı (1950), Ankara 1951, s. 363.

¹¹ Hasan Kalyoncu, Tonya, Tonya 2010, s. 57. Bu köyün 1955 ve 1960 yılı nüfus sayımlarında Tonya kazası içinde yer aldığına dair bk. Genel Nüfus Sayımı (1955), Ankara 1961, s. 518; Genel Nüfus Sayımı (1960), Ankara 1963, s. 544.

¹² Kalyoncu, a.g.e., s. 84.

¹³ Hikmet Öküz, "Tarihi Seyir İçinde Düzköy", Düzköy 2004, Akçaabat 2004, s. 8, 16.

¹⁴ BOA, KK, MK, nr. 2601, s. 7; BOA, KK, MK, nr. 2703, s. 4b.

¹⁵ TK. KKA, TD, nr. 29, s. 32a-32b, 59b-60a.

¹⁶ BOA, TD, nr. 613, s. 14; TK. KKA, TD, nr. 348, s. 5a.

¹⁷ Turan Açıık, Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Osmanlı Şehri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset, (Basılmamış Doktora Tezi), Trabzon 2012, s.279.

¹⁸ Açıık, a.g.t., s. 297.

Koçkur köyü XVII. yüzyılda ilk olarak 1682 tarihli kayıtlarda görülmektedir¹⁹.

1643-1644 ve daha sonraki avârız kayıtlarını ihtiva eden defter ile 1682 ve 1683 yıllarına ait avârız kayıtlarını ihtiva eden defterlerde Tonya ve çevresi köyleri birer iskân birimi olarak 1643-1644 yıllarında Trabzon kazasına, 1682 ve 1683 yıllarında da Trabzon kazasının Akçaabad nahiyesi idari birimine bağlı oldukları aynı tarihli avârız kayıtlardan ortaya çıkmaktadır²⁰.

1650-1651 tarihli defterde yalnız Tonya ve Karaağaç köylerinin adı geçmekte ve Trabzon kazasına tabi oldukları kaydedilmektedir²¹. 1694'te Tonya köyünün Abdi ve Bostan adında iki kethüdasının ve 16 Temmuz 1713 tarihli bir kayıta da bir zeamet sahibi tarafından yönetilmesi, bu köyün çevresindeki yerleşim birimlerinin merkezi konumunda olduğunu göstermektedir²².

Tonya'nın köy statüsünün ve Akçaabad nahiyesine bağlılığının XVII. yüzyılda olduğu gibi XVIII. yüzyılın başlarında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 13 Eylül 1714 tarihli bir sicil kaydında Tonya köyünün Akçaabad nahiyesine bağlı olduğu belirtilmektedir²³. 17 Ağustos 1729 tarihinde Tonya, Karaağaç ve Şova köyleri Akçaabad nahiyesinden alınarak Gümüşhane kazasına ilhak edildikleri görülmektedir²⁴. 1742-1743 (H. 1155-1156) tarihli *Espiye ve Gümüşhane Madenlerinin Mahsulât Muhasebe İcmâl Defteri*'ndeki kayıtlara göre Tonya kaza statüsüne kavuşturulmuştur²⁵. Yine evâil-i Zilkade 1155 (M. 28 Aralık 1742 - 6 Ocak 1743) tarihli bir hükümde Tonya'nın kaza olduğu ve bu kazaya tabi köylerle birlikte Gümüşhane'ye mülhak olduğu belirtilmektedir²⁶. Kasım-Aralık 1750 tarihli bir başka kayıta, Tonya'nın kaza statüsü ile Gümüşhane Maden Mülhakatına bağlı olduğu ve Mevlana Mahmud adında bir naibinin olduğu belirtilmektedir²⁷.

¹⁹ BOA, KK, MK, nr. 2697, s. 5b.

²⁰ BOA, KK, MK, nr. 2601, s. 7; BOA, KK, MK, nr. 2697, s. 5a-5b; BOA, KK, MK, nr. 2703, s. 4b.

²¹ BOA, KK, MK, nr. 2605, s. 16b.

²² Necmettin Aygün, "Osmanlı Devleti'nde İdari Taksimat Alanındaki Düzenlemelerin Taşradaki Yansımaları: Vakfikebir, Şarlı ve Tonya Örneği (1840 -1918)", *Karadeniz Araştırmaları*, S: 26, Trabzon 2010, s. 44.

²³ Aygün, *a.g.m.*, s. 42, 44.

²⁴ BOA, KK, MK, nr. 2601, s. 7; BOA, KK, MK, nr. 2703, s. 4b.

²⁵ BOA, Baş Muhasebe Kalemî Defteri Katalogu Espiye Madeni (=D.BŞM-ESM), nr. 17254, s. 2.

²⁶ Yahya Koç, *149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743) İnceleme -Çeviri Yazı -Dizin*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 100, 468.

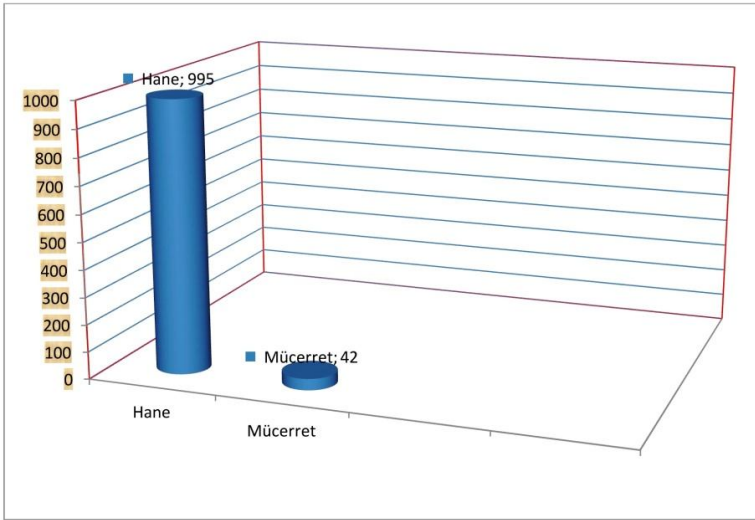
²⁷ Aygün, *a.g.m.*, s. 44. Bu konuda ayrıca bk. Mehmet Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi: Hacısalihzâde Hasan Ağa, Ömer Ağa ve Büyük Ali Ağa (1737-1844)*, 2. Baskı, Trabzon 2014, s. 25, 33.

1793-1794 tarihli *Maden Sermaye Defteri*'nde yer alan kayıtlarda Tonya nahiye olarak kaydedilmektedir²⁸.

Bütün bu bilgilerden Tonya'nın XVI. ve XVII. asırlarda bir zeamet idari bölgesi, XVIII. yüzyılda da bazen nahiye ve bazen kaza statüsünde görülmekle beraber nahiye idari birimine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Nüfus

Tonya köyü ve yakın çevresinde bulunan Karaağaç ve Şova köylerinde 1583 yılında 148 bennâk hâne (Müslüman), 42 mücerred (Müslüman yetişkin bekâr erkek) ve 51 ispençe vergisi veren hâne (Gayr-i Müslim) iskân etmekteydi. Bu tarihte üç köydeki hâne sayısı 199, mücerred sayısı da 42 olduğu hesaplanmaktadır.

Grafik 1: 1583 Yılında Tonya ve Yakın Çevresinde Hane ve Mücerret Oranları

Üç köy ve iki mezradan oluşan bölgenin²⁹ toplam tahmini nüfus 1037 kişiden ibarettir³⁰. Toplam tahmini nüfusun 782 kişisi Müslüman (%75.40), 255 kişisi de gayr-i Müslimlerden (%24.59) oluşmaktaydı. Müslüman Türk nüfusunun 740 kişisi (%94.62) hânelerin barındırdığı nüfusa tekabül ederken,

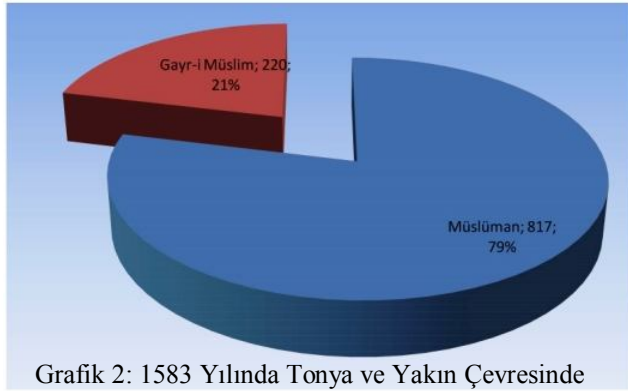
²⁸ Mustafa Altunbay, "XVIII. Yüzyılda Gümüşhane Madenleri", *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım1998) Bildiriler*, Trabzon 1999, s. 386.

²⁹ TK. KKA, TD, nr. 29, s. 32a, 32b, 59b.

³⁰ Tahmini nüfusunun hesaplanmasında her hâne 5 kişi olarak ele alınmıştır. Hâne hakkında bk. Ömer Lütfi Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1953, s. 11-12; Nejat Göyünc, "Hâne Deyimi Hakkında", *Tarih Dergisi*, 32, İstanbul 1979, s. 331-348; Halil İnalçık, "XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Belleten*, XXIV/93, Ankara 1960, s. 45.

42 kişisi (%5.37) de yetişkin bekâr erkeklerden (mücerredlerden) meydana gelmekteydi³¹. Ancak Karaağaç köyünde yaşayan hânelerden bennâk vergisi veren 10 bennâk hâne ile 6 mücerred Müslüman'ın dışında Bahadır, Azad, Hüseyin (3 hâne), Kurd ve Süleyman adlarını taşıyan 7 hâne daha bulunduğu görülmektedir. Bunların neden bennâk yazılmadığı toprağın az olmasına ya da kâtibin hatasına yorumlanmakla birlikte, ispençe vergisi veren gayr-i Müslimlerle kaydedilmeleri yeni Müslüman olduklarını düşündürmektedir. Nitekim buna benzer bazı kayıtların Trabzon Sancağı'na ait tahrir kayıtları içinde yer aldığı bilinmektedir³². Bunlarla birlikte Tonya ve yakın çevre köylerinde ikamet eden nüfusun 817 kişisinin Müslüman (%78.78), 220 kişisinin de gayr-i Müslim (%21.21) olduğu ortaya çıkmaktadır.

1583'te en çok nüfus Tonya köyünde ikamet ederken, en az nüfusun da Şova köyünde yaşadığı tahrir verilerinden ortaya çıkmaktadır. Tonya ve çevre köylerinde ikamet eden nüfusun yaklaşık %69'u Tonya köyünde, %23'ü Karaağaç köyünde, %8'i de Şova köyünde iskân ettiği yapılan hesaplamalardan ortaya çıkmaktadır.

Grafik 2: 1583 Yılında Tonya ve Yakın Çevresinde Nüfusun Müslim ve gayr-i Müslim Olarak Dağılımı

Bu tarihte Tonya köy iskân biriminde yaşayan toplam 715 kişilik nüfusun %97.20'si (695 kişisi) Müslümanlardan, %2.79'u (20 kişisi) da Hıristiyanlardan teşekkül etmekteydi. 695 kişiden ibaret Müslüman nüfusun 35 kişisi (yaklaşık %5'i) yetişkin bekar erkeklerden meydana gelmekteydi³³.

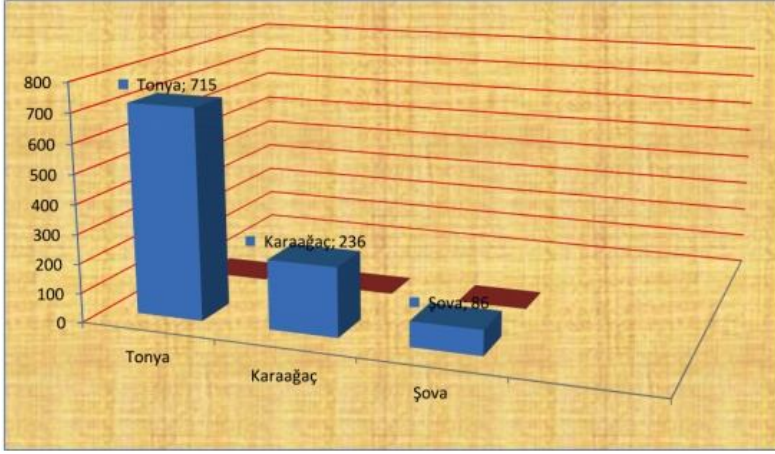
Karaağaç köyünde 236 kişiden oluşan toplam nüfusun 180 kişisi (%76.27'si) Hıristiyan, 56 kişisi (%23.72'si) Müslüman idi. Müslüman nüfusun 6 kişisini (%10.71'ini) yetişkin bekar erkekler oluşturmaktaydı³⁴. Ancak bu köyde ikamet edip ispençe vergisi verenler içinde kaydedilen 7 hane Müslüman'ı da hesaba kattığımızda köy Müslüman nüfusunun 91 kişi (%38.55), gayr-i Müslim nüfusun da 145 kişiden (%61.44) oluştuğu anlaşılmaktadır.

³¹ Bkz. TK. KKA, TD, nr. 29, s. 32a-32b, 59b-60a.

³² M. Hanefi Bostan, *XV. – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadi Hayat*, Ankara 2002, s. 468, 474.

³³ Tonya köyünün nüfus verileri ile ilgili bk. TK.KKA, TD, nr. 29, s. 59b-60a.

³⁴ Karaağaç köyünün nüfus verileri ile ilgili bk. TK.KKA, TD, nr. 29, s. 32a.

Grafik 3: 1583'te Tonya, Karaağaç ve Şova Köylerinin Nüfus Oranları

Tablo I: XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Tonya'da Yerleşim Yerleri ve Nüfusları

TONYA VE ÇEVRESİ	1583 Yılı (TK.KKA, TD, nr.29)				1650-1651 Yılları (BOA, KK, MK, nr. 2605)			1682Yılı (BOA, KK, MK, nr. 2697)		
	Bennak Hane	İspenç Hane	Mücerred	Tahmini Nüfus	Avarızhane	Nefer Toplamı	Tahmini Nüfus	Avarızhane	Nefer Toplamı	Tahmini Nüfus
Tonya maaKumyatağı	132	4	35	715	5 hane	100	500	4 hane, 0,5 rub'	82	410
Karaağaç maa mezraa-i Hala	10	36	6	236	2 hane	40	200	3 hane	60	300
Şova	6	11	1	86						
Koçkur	0	0	0	0	0	0	0	1 rub'	4	20
TOPLAM	148	51	42	1037	7 hane	140	700	7 hane, 1,5 rub'	146	730

Şova köyüne gelince, bu tarihte köyde 86 kişiden oluşan bir nüfus yaşamakta ve bunların 31 kişisini (%36.04'ünü) Müslümanlar, 55 kişisini (%63.95'ini) de Hristiyanlar teşkil etmekteydi. Müslüman nüfus içindeki yetişkin bekâr erkekler 1 kişi ile %3.22'lik bir orana sahip bulunmaktaydı³⁵.

Görüldüğü üzere Tonya ve yakın çevresinde yeni kurulduğu anlaşılan üç köy iskân biriminde Müslümanlar çoğunluğu (%78.78) teşkil etmekteydi.

³⁵ Şova köyünün nüfus verileri ile ilgili bk. TK. KKA, TD, nr. 29, s. 32b.

Özellikle bugünkü Tonya ilçesinin çekirdeği konumunda olan Tonya köyünde, 1583 yılında nüfusun tamamına yakını Müslüman Türklerden oluşmaktaydı.

XVII. yüzyıla gelince, bu dönemde Trabzon Eyaleti'nin *Tahrir Defterleri*'ne benzer tahrirler yapılmadığından nüfusu belirlemede yardımcı olacak kaynakların başında *Avâriz Hâne Defterleri*'nde yer alan kayıtlar gelmektedir. Dört ayrı defterden oluşan defterlerden 2601 numaralı olanı H. 1053 (M. 1643-1644), 2605 numaralı H. 1061 (M. 1650-1651), 2697 numaralı Evâhir-i Zilhicce 1092 (M. 1-9 Ocak 1682) ve 2703 numaralı defter de 4 Rebiü'l-ahir 1094 (2 Nisan 1683) tarihlerini taşımaktadır. 2601 numaralı defter; *Torul nâm-ı diğer Gümüşhane* kazasının reaya madencileri hânelerini ihtiva eden defter olup, ilk kayıtları 1643-1644 tarihli olmakla birlikte, deftere sonradan yazılan kayıtlar da bulunmaktadır. Nitekim Tonya bölgesi ile ilgili defterde yer alan veriler 1682 yılı sonrasındaki yıllara ait verilerdir. Yine 2703 numaralı defterde avâriz hânelerle ilgili yer alan bilgiler 2697 numaralı defterde yer alan ve avârizdan muafkların dışındaki avâ-rızların icmali hüviyetindedir. Buna göre XVII. yüzyılda Tonya bölgesinin nüfusunu hesaplamak için 2605 ve 2697 numaralı defterler esas alınacaktır.

Trabzon Eyaleti'ne bağlı yerleşim birimlerinde avâriz vergisi verebilecek konumda olan hânelerden 20 hânesi bir avâriz hânesi olarak kabul edildiği 1683 tarihli defterde yer alan kayıtlardan ortaya çıkmaktadır³⁶. 1650-1651 yıllarında Tonya köyünde 5 gerçek avâriz hâne, Karaağaç köyünde de 2 gerçek avâriz hâne bulunmaktaydı³⁷. Bunlar 140 normal hâneye, bu hâneler de yaklaşık 700 kişilik bir nüfusa tekabül etmekteydi. Şova köyü bu tarihte avâriz vergisi veren köyler içinde kaydedilmemekle beraber muhtemelen Karaağaç köyü ile birlikte değerlendirilmiştir. Nitekim 1682 yılı kayıtlarında bu köyün avâriz vergisi veren hâneleri Karaağaç köyü ile birlikte kaydedilmiştir.

1682'de Tonya köyünde avâriz vergisi veren 82 hâne, Karaağaç ile Şova köylerinde 60 hâne, Koçkur köyünde 4 hâne bulunmaktaydı³⁸. Tonya köyünde avâriz vergisi veren bu hâneler 4 gerçek avâriz hânesi ve 0,5 rub'a, Karaağaç ve Şova köyünde 3 gerçek avâriz hânesine, Koçkur köyünde de 1 rub'a tekabül etmekte ve toplam 7 hâne ve 1,5 rub'dan³⁹ oluşan bu gerçek avâriz hâneleri yaklaşık 730 kişilik bir nüfusa karşılık gelmekteydi⁴⁰. Avâriz vergisi veren hânelerden teşekkül eden nüfusun tamamı Müslüman'dan oluşmaktaydı.

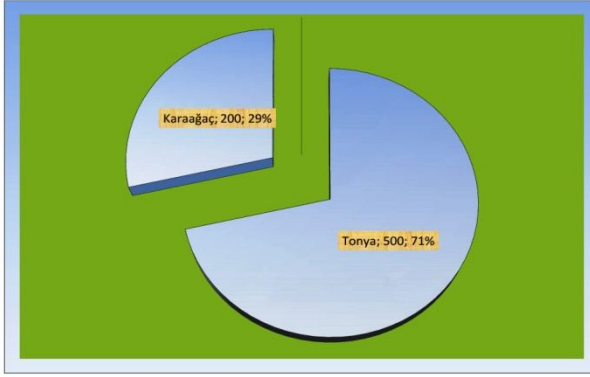
³⁶ BOA, KK, MK, nr. 2703, s. 46a-50a.

³⁷ BOA, KK, MK, nr. 2605, s. 16b.

³⁸ BOA, KK, MK, nr. 2697, s. 5a-5b.

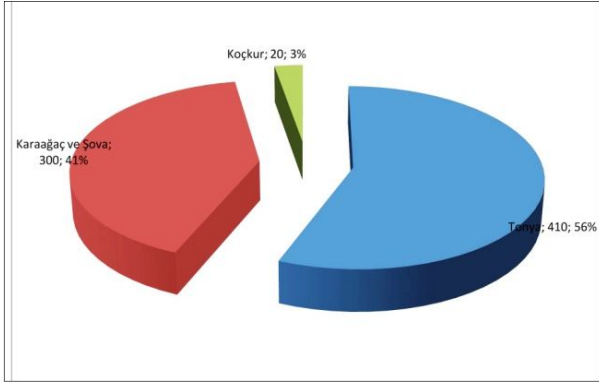
³⁹ BOA, KK, MK, nr. 2703, s. 4b, 46a.

⁴⁰ Bkz. Tablo: I.

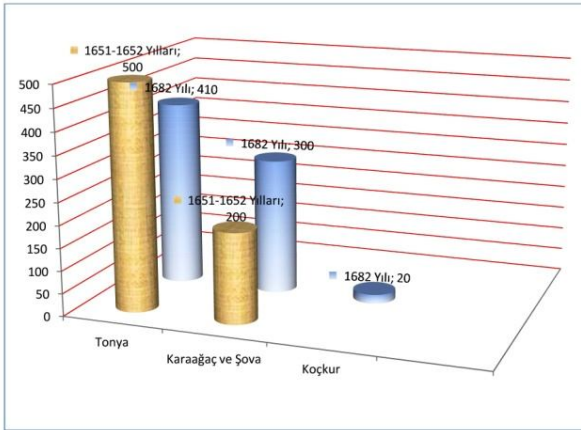

Grafik 4: 1651-1652 Yıllarında Tonya ve Karaağaç Köylerinde Avârız Verenlerin Nüfusu

Avârız vergisi veren toplam 730 kişiden teşekkül eden Müslüman nüfusun %56.16'sı (410 kişisi) Tonya köyünde, % 41.09'u (300 kişisi) Karaağaç ve Şova köylerinde, %2.73'ü (20 kişisi) de Koçkur köyünde yaşamaktaydı.

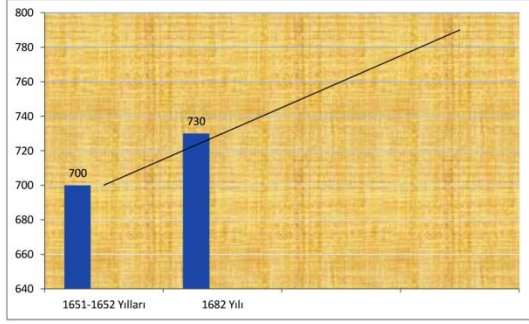

Grafik 5: 1682 Yılında Tonya ve Karaağaç-Şova Köylerinin Avârız Veren Nüfusun Çizelgesi

Grafik 6: 1651-1651 ile 1682 Yıllarında Tonya, Karaağaç maa Şova ve Koçkur Köylerinin Avârız Nüfusu

1583 yılında Tonya bölgesinin nüfusu 1037 kişi iken bir asır sonra 730 kişiye düşerek yaklaşık %42.05 oranında azalmıştır. Bir asır önce bölgede 220 kişiden oluşan bir gayr-i Müslim nüfus ikamet ederken bir asır sonra bunların varlığından söz edilmemesi bunların tamamının din değiştirdiğini akla getirebilir. Ancak Müslüman nüfusun bir asır önce 817 kişi olduğu göz önüne alındığında bu nüfus da bu dönemde %100 oranında büyümesi gerekirken⁴¹ aksine 87 kişi azalarak yaklaşık %10 oranında düşüş göstermiştir. Bu durumda nüfusun azalmasında ihtidanın bir etkisi bulunmadığı açıktır. XVII. yüzyılda nüfusun bir asır öncesine oranla daha düşük görülmesinin nedeninin avarız kayıtlarının özelliğinden kaynaklanması mümkün mü?

Grafik 7: 1651-1652 ile 1682 Yıllarında Nüfusun Artış Çizelgesi

XVII. yüzyılda avâriz vergisi daimi bir vergi haline gelmiştir. Avâriz hâne vergisi; askerî zümrelerden, tüccardan, din hizmeti gören cami ve zaviye görevlilerinden, vakıf reayasından ve pirifâni, kör, topal gibi çalışmayacak durumda olanlardan alınmamaktaydı⁴². Bu vergi şehir ve köylerde arazi tasarruf eden veya bununla geçimini sağlayan devamlı bir işe sahip olup “evi” olanlardan alınan bir vergidir⁴³. Avâriz vergisi için temel dayanağın toprak sahibi hâne olmak esas olduğuna göre⁴⁴; bu vergi şehirlerde şehrin surları dışında bağ ve büyük bahçelerle uğraşan hânelerden, köy iskân birimlerinde de evi ve toprağı olan hânelerden alındığı anlaşılmaktadır⁴⁵.

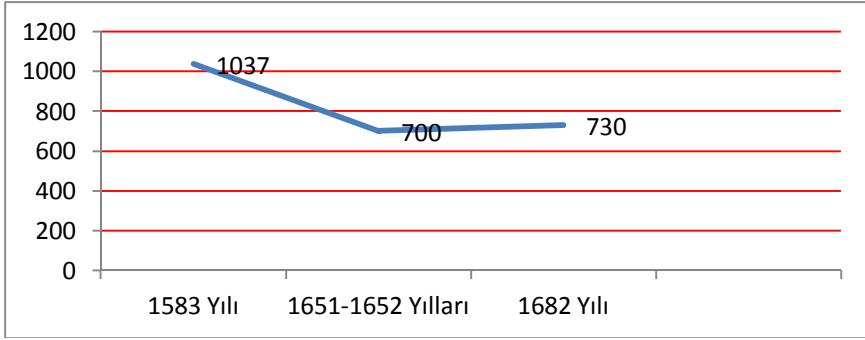
⁴¹ XVI. yüzyılda Akdeniz ülkelerinin nüfus artışları ile ilgili bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, trc. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 1989, s. 269-276.

⁴² Levent Küçük, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdarededeki Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 38, 39-40, 51, 103.

⁴³ Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububât Meselesi ve Hububâtın Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 71.

⁴⁴ Emecen, *Doğu Karadeniz’de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz*, İstanbul 2005, s. 133-134. Bir şahsın avâriz vergisi vermek için evi ve çiftliğinin veya evi ve bahçesinin olması gerektiğine dair bkz. Açık, *a.g.t.*, s. 68 dpn. 230, 120.

⁴⁵ Nitekim Trabzon şehrindeki Cami-i Cedid Mahallesi müezzini Hacı Ahmet, Mehmed b. İbrahimi mahkemeye getirerek, adı geçen şahsın söz konusu mahallede oturduğunu, evi ve bahçesi olduğu halde avâriz vergisini vermekten kaçındığını belirterek davacı olmuştur (Bkz. Açık, *a.g.t.*, s. 120). Köylerde ev sahibi konumunda olanlardan avâriz vergisi alınmaktaydı (Bkz. Emecen, *Ağasar Vadisi*, s. 115).

Grafik 8: 1583-1682 Yılları Arasında Tonya Bölgesinin Nüfusunun Yükseliş ve Düşüş Çizelgesi

Trabzon Eyaleti'ndeki bütün kazalardaki gayr-i Müslimler'den olduğu gibi, Tonya, Karaağaç ve Şova köylerinin tabi olduğu Akçaabad nahiyesindeki zimmilerden de eğer bir muafiyetleri yoksa avârız vergisi alınmaktaydı⁴⁶. XVII. yüzyıla ait Avarız defterlerinde Tonya bölgesindeki Müslüman ve gayr-i Müslim halkın bu vergiden muaf olduklarına dair bir kayıt da yer almamaktadır. Nüfusun bölgede büyük oranda azalmasına neden olan büyük olaylar, iktisadi buhran ve salgın hastalıkların olması gerektiğini, ya da bölge dışı yönelik bir iskânın söz konusu olabileceğini düşündürmektedir.

Nitekim bu sırada Tonya bölgesinin de tabi olduğu Trabzon kazasında nüfusun azalmasında “*Celali İstilas*”nın, vergi tahsildarı ve sayım görevlilerinin suistimalleri, bölgede yaşanan büyük çaptaki kıtlığın, salgın hastalıkların, Trabzon beylerbeyleri ile eşkıyalarının halka yönelik zulümlerinin önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir.

Bu düşüncelerimizi destekleyen çok sayıda arşiv kaydı bulunmaktadır. Nitekim XVII. yüzyılın başlarına ait bir belgede, Trabzon sancağındaki sipahi zorbasının yeniçeri kisvesi altında sancağın köylerini dolaşarak vilayeti harap ettikleri ve halkın evlerine kondukları belirtilmektedir⁴⁷. 24 Eylül 1609 tarihini taşıyan bir hükümde, Celâli eşkıyasının Trabzon bölgesinde halkın mülklerine, yiyecek ve giyeceklerine zarar verdiğinden ve ayrıca bölgede büyük bir kıtlığın olmasından dolayı halkın bölgeyi terk ederek başka yörelere gittiği, ancak vilayet dâhilinde emniyetin tekrar sağlandığı ve halkın bölgeye geri getirilmesi hususunda gerekli gayretin gösterilmesi emr edilmekteydi⁴⁸.

⁴⁶ Bkz. BOA, KK, MK, nr. 2697, s. 1b-131b; BOA, KK, MK, nr. 2703, s. 4a-50a.

⁴⁷ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (Celâli İsyânları)*, İstanbul 1975, s. 431-432, 491 dph. 4, 552.

⁴⁸ BOA, Mühimme Defteri (=MD), LXXVII, 340/883.

Erzurum ve Trabzon beylerbeylerine ve bu vilayetler dâhilindeki kadınlara hitaben yazılan 9 Nisan 1611 tarihli bir hükümde; halkın perakende olduğu belirtilmekte ve eşkıya zulmünden zarar gören yerlerin tahririnin yeniden yapılmasının emr edilmesi, bölgedeki halkın dağılma boyutunun çok büyük olduğunu göstermektedir⁴⁹.

1609-1610 tarihli bir belgede de Trabzon ve Rize bölgelerinde 15 bin cizye vergisi vermekle yükümlü Hıristiyan mevcut iken, XVII. yüzyılın başında Celâlilerin baskısı sonucu bunların Bursa, Kefe ve Balkanlara göç ederek Trabzon sancağında cizye vermekle yükümlü 2500 Hıristiyan yükümlünün kaldığı belirtilmektedir⁵⁰.

1629 tarihli bir sicil kaydında yer alan bilgilerden Tonya ve Karaağaç köylerinde Müslümanların yanında gayr-i Müslimlerin de bulunduğu anlaşılmaktadır⁵¹.

XVII. yüzyıl ortalarında (1643-1656) ait Trabzon Şer'iyye Sicil kayıtlarında Celâlilerin, başıbozuk leventlerin, eşkıya ve mütesellimlerin halka zulüm yaptıklarına dair çok sayıda belge bulunmaktadır. Nitekim Celâli Ali Beşe'nin Hatuniye Evkafı köylerine musallat olduğu ve halkın elindeki tapulu arazileri ele geçirme gayreti içinde bulunduğu sicil kayıtlarından ortaya çıkmaktadır. Yine Trabzon valisi Hüseyin Paşa'nın vekili ve mütesellimi Mustafa Ağa'nın kanunsuz olarak halktan vergiler talep ettiği, vergi vermek istemeyenleri hapsedtiği, halkın bu haksızlık ve zulümlerden dolayı perişan ve perakende olduğu sicil belgelerinden anlaşılmaktadır. 1651 tarihli belgede Akçaabad nahiyesine tabi «Cankara» muhtemelen Çankariyo(a) köyüne ait 1649-1650 yılına ait bedel-i nüzul vergisi köy boş olduğu için toplanamadığı belirtilmektedir⁵².

Yine 1583 yılı sayımlarında Akçaabad nahiyesinin en büyük köyü olan ve 2000-2500 kişilik nüfus barındıran Kordil (Akçakale) köyü⁵³ halkının dağılarak başka yerlere göç ettiği 1682 tarihli avâriz kayıtlarından ortaya çıkmaktadır⁵⁴.

XVII. yüzyıldaki Celâli isyanları nedeniyle Trabzon ve Şebinkarahisar'da yaşayan çok sayıda Hıristiyan ile ayaklanmalara katılmayan Müslüman köylü ve şehirli bu gergin ve karışık duruma tepki göstererek

⁴⁹ BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (= MAD), nr. 3260, s. 115.

⁵⁰ Güçer, *a.g.e.*, s. 20 dñn. 70-71; Suraiya Faroqhi, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, trc. Meyir Kalaycıoğlu, İstanbul 1993, s. 338-340, 351.

⁵¹ Açıık, *a.g.t.*, s. 279.

⁵² Kenan İnan, *Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat*, Trabzon 2013, s. 218-225.

⁵³ BOA, Bâb-ı Âsafî, Defterhâne-i Âmire Kalemî (= A.DFE), nr. 85, s. 22-25.

⁵⁴ Bkz. BOA, KK, MK, nr. 2697, s. 13a.

bölgeyi terk etmişlerdir.⁵⁵ Yine bu asrın sonunda önemli sayıda Müslüman, Trabzon bölgesini terk ederek Canik yöresine yerleşmiştir⁵⁶.

1631 yılında Trabzon şehrinde ve Trabzon vilayetinde görülen salgın hastalığın (veba ve kolera) nüfusun azalmasında önemli etkisi olduğu düşünülmektedir⁵⁷.

1609-1610 tarihli kayıtlarda, Akçaabad nahiyesinin de tabi olduğu Trabzon kazasında Avâriz vergisi vermekle yükümlü hâne sayısı 2250 hâne iken⁵⁸, 1682’de 1654 hâneye düşmüştür⁵⁹. Bu bilgiler kaza dâhilinde 3 bin ile 4 bin kişiden oluşan bir nüfusun başka yerlere göç ettiğini ortaya koymaktadır. Nitekim 1610 ve 1613 tarihlerinde Trabzon sancağındaki bütün kadınlara gönderilen hükümlerde, halkın eşkiya saldırıları sonucu perakende olduğu ve bunların Filibe, Ahyolu, Varna ve Edirne gibi yerlere kaçarak buralara yerleştikleri belirtilmektedir⁶⁰.

Buna karşılık bu asırda Tonya ve bağlı köylerine dışarıdan bir iskânın olup olmadığına dair bir kayıta rastlanmamıştır. Ancak Akçaabad nahiyesinde ve çevresinde meydana gelen olaylar ve karışıklıklar sonucu Hıristiyan nüfusun büyük oranda dağıldığı ve bu dağılma sonucunda boş bulunan köy yerleşim yerlerine Akçaabad nahiyesine sınır olan Oğuz köyü ünitesine tabi yerleşim yerlerinde bulunan Türkmenlerin gelip yerleşmeye başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim XVII yüzyılda Akçaabad nahiyesinde yeni kurulan iskân birimlerinden Gotoz / Gutoz-Çepni, Kefli (Hünerli), Şarlı (Beşikdüzü), Vardallı, Mersin, Karsiya/ Karziya (Gökçekaya), Koftezi / Koftez (Üzümlü), Vartara – Şula – Çağur / Çahori (Taşlıca), Kılıda / Kilida (Yalıköy), Vuross / Voras (Kadıköy), Kızıl Ağaç köyleri ile Yavabolu n.d. Görele kazasına tabi iken Akçaabad nahiyesine bağlanan Korkudan, Aksaklı, Yavabolu, İstil, Akkilise, Akhisar köylerinde Türkmen yerleşmesi ve özellikle Çepni yerleşmesinin yoğunlukta olduğu bilinmektedir⁶¹. Bugün Mersin köyünün mahallelerinden birinin Çepnilik adını taşıması bölgede yoğun bir Türkmen - Çepni yerleşmesi olduğu tezimizi güçlendirmektedir⁶².

⁵⁵ Faroqhi, “Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. II, trc. A. Berktaş, S. Antiç, S. Alper, İstanbul 2004, s. 567.

⁵⁶ Michael E. Meeker, *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus-Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz’de Osmanlı Mirası*, İstanbul 2005, s. 183.

⁵⁷ Trabzon şehrindeki salgın hastalıklarla ilgili olarak bk. Ronald C. Jennings, “Pious Foundations in the Society and Economy of Ottoman Trabzon, 1565-1640”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, c. XXXIII/3, Leiden 1990, s. 317.

⁵⁸ *BOA*, MAD, nr. 3260, s. 132.

⁵⁹ *BOA*, KK, MK, nr. 2697, s. 1b-13b.

⁶⁰ Feridun M. Emecen, “Trabzon Eyaletinin Batı Sınırları”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998)-Bildiriler*, Trabzon 1999, s. 166.

⁶¹ Emecen, *Ağasar Vadisi*, muh. sy.

⁶² Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Bostan, “XVII. Yüzyılda Akçaabad Nahiyesinin Nüfusu”, *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu (26-28 Nisan 2013)*, İstanbul 2014, s. 107-110.

1631-1636 tarihleri arasındaki sicil kayıtlarını ihtiva eden defterde yer alan bilgilere göre; Tonya ve Karaağaç köyleri Ali Bey b. İbrahim Efendi'nin zeamet köylerinden olduğu, ancak Karaağaç köyünden Hasan b. Resul'un vermesi gereken şer'i ve örfi vergileri zeametın şubası olan Veli Ağa'ya vermediği, bunun üzerine adı geçen subası Hasan'ı mahkemeye getirerek davacı olmuştur. Hasan b. Resul mahkemede, zeamet sahibi Ali Bey'in raiyyeti olduğunu, ancak şu anda "beşlü" olduğunu belirterek vergi vermmek için kendini savunmuştur. Mahkeme ise "beşlü" olmakla raiyyet vergisinin düşmediğini, ziraat ve koruması altında olan yerlerden hem öşrünü ve hem de raiyyet vergisini vermekle yükümlü olduğunu kendisine bildirmiştir⁶³. Benzer bir olayın 1650'li yıllarda yine Tonya çevresinin zaimi olan İbrahim Bey'in, Tonya sakinlerinden olup vergi vermeyen bir gurubu dava etmsinden anlaşılmaktadır. Zeamet sahibi İbrahim Bey mahkemede bu grubun, reyası oğullarından olduğunu, ancak üç-dört yıldan beri elde ettileri mahsülün vergisini vermediklerini dile getirmiştir. Vergilerini vermeyen grup mahkemede vergilerini vermediklerini ikrar ederek "yeniçeri" olduklarını ifade etmişlerdir⁶⁴.

22 Haziran 1704 (18 Safer 1116) tarihli bir sicil kaydında Akçaabad nahiyesine tabi Çal köyü ahalisinden bir grup ile yine aynı nahiyeye bağlı Tonya köyünden Ahmed Beşe b. Mehmed, Abdülbaki Beşe b. İbrahim, Karaağaç köyünden Osman Beşe ve Osman Ağa b. Mehmed mahkemeye başvurarak; şer'i ve örfi vergilerini verdikleri halde Trabzon Beylerbeylerinin mübaşirleri "çayır hizmeti" namıyla her birinden 15 ve 25 kuruş aldıklarını, bunun kanunlara aykırı olduğunu ve bu durumun ortadan kaldırılması için padişahın ferman talep ettiklerini, padişahın gerekli fermanı kendilerine gönderdiğini ve hatta eski Trabzon valisi Salih Paşa'dan buyruldu aldıklarını belirterek kadıdan hüccet talebinde bulunmuşlardır⁶⁵.

1725 tarihli bir kayıta da Tonya köyünde Kazgancıoğlu Salih, kardeşi Osman ile Hamzaoğlu Çakır Süleyman ve Kaşıkçıoğlu Şahin adlı eşkıyaların yakalanması için merkezden gönderilen emri taşıyan mübaşirin konağını basarak ilgili emri elinden alıp ve bir adamını yaralamaları üzerine kadıya emir gönderilerek köye gidip yaralının durumunu incelemesi ve eşkıyaların yakalanarak Trabzon'a getirilmesi istenmekteydi⁶⁶.

Tonya ve yakın çevresindeki Tonya, Karaağaç ve Şova köylerinin yeni kurulduğu daha önceki Trabzon Sancağı'na ait 1486, 1515, 1520 ve 1554

⁶³ Açık, *a.g.t.*, s. 297.

⁶⁴ İnan, *a.g.e.*, s. 226-227, 257.

⁶⁵ Ali Çolak, *1868 Nolu Trabzon Şer'iyye Siciline Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayatı (1703-1705)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 1997, s. 33.

⁶⁶ Temel Öztürk, *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*, Trabzon 2011, s. 169.

tarihli Tahrir Defterleri kayıtlarında yer almamalarından anlaşılmaktadır⁶⁷. 1583 tarihli Tahrir Defterinde bu köylerin yeni kurulduğuna dair bir ibare yoksa da farklı bir değerlendirmede bulunmak da mümkün görülmemektedir. Nitekim Trabzon Sancağında Hristiyan nüfusun yaşadığı bazı köylerde beslenen domuzlardan vergi alındığı halde⁶⁸, Karaağaç ve Şova köylerinde Hristiyanlar çoğunlukta olmalarına rağmen bunlardan hıncır vergisi alınmamaktadır. Yine eski Türk yerleşim yerlerinde bazı bennâk hânelerin şahıs adları altında “*becây-ı pedereş*”, “*becây-ı ceddeş*”, “*becây-ı ammeş*”, “*becây-ı hod*”, “*becây-ı birâdereş*” veya “*becây-ı pedereş ma'a birâdereş*” şeklinde ibareler bulunmaktadır ki⁶⁹, bu toprağın babası, ceddî, amcası, kendi, kardeşi veya hem babası ve hem de kardeşi yerine kullanıldığını göstermektedir. Yine bu ibarelerin vefat eden veya ortadan kaybolan şahıslardan boş kalan toprağın kimden intikal ettiğinin tespit edilmesi amacıyla yönelik bir uygulamayı gösterdiği ifade edilmektedir⁷⁰. Buna mukabil Tonya, Karaağaç ve Şova köylerinde bennâklık yer tasarruf edenlerle ilgili benzer bir kayıt yer almamaktadır. Yine bu köylerden Tonya köyünde bir zemin kaydı⁷¹ dışında başka bir zemin kaydı bulunmamaktadır. Bu zemin daha önce Hasan oğlu Turali'nin tasarrufunda iken, şimdi Hasan oğlu Yakup'un elinde olduğu kaydedilmektedir. Hristiyanların yaşadığı diğer köylerin çoğunluğunda çiftlik anlamında baştinalar bulunurken⁷², Tonya, Karaağaç ve Şova köylerinde bu kayıtlar yer almamaktadır. Bütün bu bilgiler adı geçen köylerin yeni kurulduğunu ortaya koymaktadır.

Yeni kurulan Tonya, Karaağaç, Şova ve Koçkur köylerinde ikamet eden nüfus nereden gelip buralara yerleştiği hususu önem taşımaktadır. Tahrir kayıtlarında bununla ilgili bir bilgi verilmese de kişi ve baba adlarından hareketle hem etnik yapıyı tespit etmek mümkün olduğu gibi hem de nüfusun nereden gelip Tonya ve çevresine yerleştiği konusunda bir görüş ortaya koymak mümkün görülmektedir.

Tonya ve yakın çevresindeki yerleşim yerlerinin ana çekirdeği ve bölgenin nüfus dağıtım merkezi olan Tonya köyünde 1583 yılında ikamet eden nüfusun %97.20'sini, 1682 yılında da nüfusun tamamını Müslümanlar teşkil ediyordu. Yine Tonya'nın yakın çevre köylerinden olup Tonya bölgesi içinde değerlendirilen Karaağaç ve Şova köylerinin 1583'teki nüfusunun %45.86'sı ve XVII. yüzyılın ortalarına doğru kurulan Koçkur köyü ile birlikte bu üç

⁶⁷ Bkz. BOA, MAD, nr. 828; BOA, TD, nr. 52; BOA, TD, nr. 53; BOA, TD, nr. 387; BOA, TD, nr. 288.

⁶⁸ TK. KKA, TD, nr. 29, s. 25b, 29b, 32a, 33b, 41b, 47a, 50a, 52b, 53b, 56a.

⁶⁹ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 68b-184a.

⁷⁰ Emecen, *Ağasar Vadisi*, s. 83; Emecen, *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi*, s. 176.

⁷¹ TK. KKA, TD, nr. 29, s. 60a.

⁷² TK. KKA, TD, nr. 29, s. 25a-32a. 32b-59a.

köyün 1682 yılındaki nüfusunun tamamı Müslümanlardan oluşmaktaydı. 1583 ve 1682 yılı kayıtlarında Tonya başta olmak üzere bu iskân birimlerindeki Müslüman nüfus içinde Arslan, Av(y)kut, Bahadır, Bali, Başlamış, Bayram, Budak, Çelebi, Dursun, Ferhat, Gülabi, Karaca, Koç, Korkmaz, Kurd, Memi, Muslu, Muşmul, Pir Ali, Pir Kulu, Taşı, Turahan, Turali, Tur Kaya, Yağmur ve Yayla gibi kişi adları yanında Alagöz, Av(y)kut, Bahadır, Bayram, Budak, İlgazi, Kalbur, Karaca, Memi, Muslu, Oğuz, Pir Kulu, Timur, Turahan, Turali, Uğurlu, Yağmur, Yayla, Yegan gibi orijinal Türkçe baba adlarının varlığı⁷³ köye önemli bir Türk nüfusun yerleştiğini göstermektedir. Ayrıca Farşça ve Arapça kökenli olmakla birlikte Türkçeleştirilerek daha çok Müslüman Türk topluluklarında görülen Bahşayış, Bostan, Derviş, Emir, Emirhan, Emir Ali, Emirze, Hızır, Hoca, İvaz, Kanber, Mir Ali, Mirahur, Mürüvet, Piri, Rüstem, Şahin, Şirmerd gibi kişi adları ile Bostan, Derviş, Mirahur, Mürüvet, Rüstem Şahin ve Şirmerd gibi baba adları⁷⁴ Tonya ve çevre köylerinde önemli bir Türk yerleşmesinin açık delilleridir. Nitekim Ağasar vadisinin Türk nüfusunun ana dağıtım merkezi olan Oğuz köyünde de aynı isimler görülmektedir⁷⁵. Bu da Tonya bölgesine yerleşenlerin büyük çoğunluğunu Ağasar Vadisindeki Çepni ve diğer Türkmen boylarının oluşturduğunu ortaya koymaktadır⁷⁶. Tonya maa Kumyatağı kayıtları içinde Hasan oğlu Turali'ye ait bir zemin kaydı bulunmakta ve bu

⁷³ Bu şahıs ve baba adlarının orijinal Türkçe adlar olduğuna dair bk. Aydil Erol, *Şarkılarla Şiirlerle Türkülerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız*, 2. Baskı Ankara 1992, muh. sy. Söz konusu isimlerin Yenisey Kitabelerinde, Göktürk, Uygur, Gazneli, Karahanlı, Büyük Selçuklu, Harzemşah, İlhanlı, Timur, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Memluklu, Türkiye Selçuklu, Anadolu Beylikleri döneminde ve Oğuz, Safevi, Avşar ve Kaçar Türklerinde kişi ve baba adı olarak kullanıldıklarına dair bkz. Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, C: I, İstanbul 1999, muh. sy.; C: II, İstanbul 1999, muh. sy. Bunların Türkçe adlar olduğuna dair ayrıca bk. Yılmaz Kurt, "Sivas Sancağında Kişi Adları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (= OTAM)*, S: 4, Ankara 1993, s. 228-230, 235-236 ; a.mlf., "Çorumlu Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)", *OTAM*, S: 6, Ankara 1995, s. 220; a.mlf., "1525 Tarihinde Adana Sancağında Türkçe Kişi Adları Üzerine", *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, Prizren 2005, s. 73, 81-83; Ali Açık, "Artukabad Kazasında Türk Kişi Adları (1455-1520)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 13, S: 2, Elazığ 2003, s. 315, 325-335; Alparslan Demir, "Kelkit Kazası'nda Şahıs Adları", *Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri: 25-26 Mayıs 2010)*, Gümüşhane 2016, 250-251, 254-272.

⁷⁴ Erol, *a.g.e.*, muh. sy.; Sümer, *a.g.e.*, C: I, muh. sy.; C: II, muh. sy.; Açık, *a.g.m.*, s. 316, 325-335; Demir, *a.g.m.*, s. 254-272.

⁷⁵ Emecen, *Ağasar Vadisi*, s. 172-178.

⁷⁶ Tonya ilçesi yerleşim birimlerinde Çepnilerin olduğuna dair bkz. Abdülkadir {İnan}, *Birinci İlmî Seyahate Dâir Rapor*, İstanbul 1930, s. 55; Martin Stokes, "Doğu Karadeniz Türklerinin Varlığı ve Kültürel Etkinlikleri", *Konuşan Karadeniz*, S: 3 (İstanbul 1988), s. 22. Tonya'daki Hacı Salihoğulları, Tirebolu'daki Kelalioğulları ve Kethüdazâdeler ile Giresun'a hakim olan Laçinoğulları ve Dizdaroğulları gibi âyanların soyunun eski Çepni beylerine kadar uzandığına dair bk. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, İstanbul 2011, s. 375.

zeminin 1583'te Hasan oğlu Yakup'un tasarrufunda olduğu belirtilmektedir⁷⁷. Adı geçen zemin sahibi Turali'nin; 1515 yılı tahrir kayıtlarında Oğuz köyünün müsellemleri içinde kaydedilen zemin sahiplerinden Turali oğlu Hasan⁷⁸ ile bir ilişkisinin olması muhtemeldir.

1583 yılında Tonya ve Kumyatağı'nda şahıs adı olarak kullanılan isimlerin başında Ahmed, Bahadır, Hamza, İskender, Mehmed, Mürüvvet, Rüstem ve Süleyman yer almaktaydı. Bunlar toplam 171 neferin sekizer neferle her biri nüfusun %4.68'ini teşkil etmekteydi. Pir Kulu ve Ramazan şahıs adları yedişer neferle %4.09'luk bir oranla ikinci sırada yer almaktaydı. Bayram ve Murad'lar beşer neferle (%2.92) üçüncü, Mustafa'lar dört neferle (%2.34) dördüncü, Ali, Hüseyin, Karaca, Mahmud, Memi ve Turahan adlı şahıslar üçer neferle (%1.75) beşinci sırayı oluşturmaktaydı. Bu tarihte 171 nefer baba adı içinde Ahmed isimleri on iki neferle ve %7.02'lik oranla birinci sırada, İskender baba adı taşıyanlar 10 nefer ve %5.85'lik oranla ikinci, Hamza'lar 9 nefer ve %5.26'lık oranla üçüncü, Hüseyin'ler 7 nefer ve %4.09'luk oranla dördüncü, Süleyman'lar 6 nefer ve %4.68 oranla beşinci, Ali, Bahadır, Hasan, Mehmed ve Ramazan'lar beşer nefer ve %2.92 oranla altıncı sırayı meydana getirmektedir⁷⁹.

1583'te 171 nefer şahıstan dördü (%2.33) Likod, Niko, Sahlahano ve Sava gayr-i Müslim şahıs adını taşıırken, 50 nefer (%29.23) orijinal Türkçe, 94 neferi (%54.97) Arapça kökenli Türkçeleşmiş şahıs adı taşımaktaydı. 20 nefer (%11.69) de Farsça kökenli olmakla birlikte Türk toplulukları içinde yaygın olarak kullanılan şahıs adları taşıdığı tespit edilmektedir. Bennâk vergisi veren 3 nefer Müslümanın (%1.75) şahıs adı yerine Sıdıksa (Sıddık?) ibaresi konulmuştur ki, muhtemelen bunların Tonya'ya yakın köylerden olan Sıdıksa köyünden geldiğine işaret içindir. Bu tarihte baba adlarının %16.37'si (28 neferi) orijinal Türkçe adlardan, %55.55'i (95 neferi) Arapça kökenli Türkçeleşmiş adlardan, %6.43'ü (11 neferi) Farsça kökenli Türkçe-leşmiş adlardan oluşmaktaydı. Aleksî, Niko, Palino ve Kurilat gayr-i Müslimlerin baba adlarını (%2.33) teşkil ederken, bunların dışında kalan 33 nefer Müslümanın baba adlarının karşılığında mesela 3 nefer için Sıdıksa gibi köy isimleri yazılmıştır. Geriye kalan 30 neferden bir bölümü için baba adı yerine Tonya'ya nerden geldiği yazılmıştır. Ancak 7 nefer Kosta, birer nefer Andreniko, Hiradis, Hristofor, İstavrino, Paskal ile 2 nefer Palino, 4 nefer Trendefil ve 2 nefer Yori'nin yer isminden ziyade Müslümanlığı kabul etmiş şahısların baba adı olduğu düşünülmektedir. Bunların toplamı 20 nefer olup 167 Müslüman nefer içinde %11.97'lik bir orana sahipti. Ancak Akomesid

⁷⁷ TK. KKA, TD, nr. 29, s. 60a.

⁷⁸ Emecen, *Ağasar Vadisi*, s. 167.

⁷⁹ Bkz. Tablo: II.

(2), Amasol (1), Fot (1), Kalanez (2) ve Vires⁸⁰'in (2) yer ismi olması (%4.79) ihtimal dâhilindedir. Bunların yer ismi olmadığı göz önüne alındığında diğer baba adlarıyla birlikte toplam %16.76'lık bir orana ulaşmaktaydılar. Bu da Tonya'da Müslümanlığı kabul etmiş en fazla bu kadar kişinin olabileceğini ortaya koymaktadır.

1682 yılına gelince bu tarihte Tonya köyünde bulunan 82 nefer Müslüman Türk nüfusu içinde Hasan şahıs adı taşıyanlar %8.58'lük oranla (7 neferle) birinci sırayı, Ali ve Mehmed adı taşıyanlar beşer neferle %6.09'lük oranla ikinci sırayı, Ferhat, Hüseyin, Osman ve Şeyhi şahıs adını taşıyanlar üçer neferle ve %3.65'lik oranla üçüncü sırayı teşkil etmekteydi. Baba adı yönünden Mehmed adını taşıyanlar on dört nefer ve %17.07'lik oranla birinci, Ali adı taşıyanlar sekiz nefer ve %9.75'lik oranla ikinci, Osman adı taşıyanlar yedi nefer ve %8.53 oranla üçüncü, Ahmed adı taşıyanlar altı nefer ve %7.31'lik oranla dördüncü, Mustafa ve Ramazan adını taşıyanlar dörder nefer ve %4.87'lik oranla beşinci sırayı oluşturmaktaydı⁸¹.

1682'de Tonya'daki hâne sahiplerinin baba adlarının %25.60 (21 neferi) eski (orjinal) Türkçe ad taşıyanlar, %67.07'sini (55 neferi) Arapça kökenli Türkçeleşmiş adlar, %4.87'sini (4 neferini) Farsça kökenli Türkçeleşmiş isimler meydana getirmekteydi. Geriye kalan iki nefer baba adından biri Karlon, biri de Kuluma adını taşımaktaydı. Bu iki neferin gayr-i Müslim adı olabileceği gibi yer ismi de olması muhtemeldir. Bunlar da hâneler içinde %2.43'lük bir orana sahipti.

Bütün bu bilgilerden XVI. ve XVII. asırlarda Çepni-Türkmen gruplarının yaşadığı Tonya köyü ve Kumyatağı mezrasında halkın Türkçe adlar yanında ağırlıklı olarak Arapça kökenli Türkçeleşmiş adlar kullanıldığı ve bu eğilimin XVII. yüzyılda daha fazla öne çıktığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2: XVI. Yüzyılın Sonlarında Tonya ve Kumyatağı'nda Kişi ve Baba Adları

KİŞİ VE BABA ADLARI	1583 Yılı				1682 Yılı			
	Kişi Adı		Baba Adı		Kişi Adı		Baba Adı	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Abdülbaki	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,22
Abdurrahman	1	0,58	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Abdülkerim	0	0,00	0	0,00	0	0,00	2	2,44
Ahmed	8	4,68	12	7,02	2	2,44	6	7,32
Akomesid	0	0,00	2	1,17	0	0,00	0	0,00

⁸⁰ Bazı gayr-i Müslim şahıs ve baba adlarının okunuşunda Feridun M. Emecen'in tarafıma verdiği listeden yararlanılmıştır.

⁸¹ Bkz. Tablo: II.

Alagöz	0	0,00	3	1,75	0	0,00	0	0,00
Aleksi	0	0,00	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Ali	3	1,75	5	2,92	5	6,10	8	9,76
Amasol	0	0,00	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Andreniko	0	0,00	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Arslan	0	0,00	0	0,00	2	2,44	0	0,00
Av(y)kut	0	0,00	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Bahadır	8	4,68	5	2,92	0	0,00	0	0,00
Bahşayış	2	1,17	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Bali	1	0,58	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Başlamış	1	0,58	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Bayezid	2	1,17	2	1,17	0	0,00	0	0,00
Bayram	5	2,92	3	1,75	0	0,00	0	0,00
Beşir	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,22
Bostan	0	0,00	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Budak	2	1,17	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Cafer	0	0,00	0	0,00	2	2,44	2	2,44
Celep	1	0,58	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Çolak	0	0,00	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Derviş	0	0,00	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Dursun	0	0,00	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Emir	1	0,58	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Emir Ali	1	0,58	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Emirhan	1	0,58	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Emirze	2	1,17	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Ferhat	0	0,00	0	0,00	3	3,66	0	0,00
Fot	0	0,00	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Gülabi	1	0,58	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Hamza	8	4,68	9	5,26	2	2,44	1	1,22
Hıradis	0	0,00	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Hristofo(e)r	0	0,00	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Hasan	2	1,17	5	2,92	7	8,54	2	2,44
Hızır	1	0,58	1	0,58	0	0,00	0	0,00

Hoca	2	1,17	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Hirisol	0	0,00	2	1,17	0	0,00	0	0,00
Honduz	0	0,00	0	0,00	2	2,44	0	0,00
Hüseyin	3	1,75	7	4,09	3	3,66	1	1,22
İbrahim	2	1,17	3	1,75	3	3,66	5	6,10
İbşir	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,22
İlgazi	0	0,00	1	0,58	0	0,00	0	0,00
İlyas	0	0,00	0	0,00	0	0,00	2	2,44
İvaz	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,22
İskender	8	4,68	10	5,85	0	0,00	0	0,00
İsmail	1	0,58	0	0,00	1	1,22	0	0,00
İstavrino	0	0,00	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Kalanez	0	0,00	2	1,17	0	0,00	0	0,00
Kanber	0	0,00	0	0,00	1	1,22	1	1,22
Karaca	3	1,75	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Karlon (Karluk?)	0	0,00	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Kasım	1	0,58	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Kosta	0	0,00	7	4,09	0	0,00	0	0,00
Korkmaz	1	0,58	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Kuluma	0	0,00	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Kurilat	0	0,00	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Kurd	2	1,17	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Likod	1	0,58	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Mahmud	3	1,75	2	1,17	0	0,00	0	0,00
Maksud	1	0,58	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Mansur	2	1,17	0	0,00	2	2,44	0	0,00
Mehmed	8	4,68	5	2,92	5	6,10	14	17,07
Memi	3	1,75	2	1,17	0	0,00	0	0,00
Mihail	0	0,00	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Miknet	0	0,00	0	0,00	2	2,44	0	0,00
Mir Ali	1	0,58	4	2,34	0	0,00	0	0,00
Mirahu(o)r	2	1,17	2	1,17	0	0,00	0	0,00

Murad	5	2,92	4	2,34	1	1,22	3	3,66
Murtaza	0	0,00	0	0,00	0	0,00	3	3,66
Musa	1	0,58	2	1,17	0	0,00	0	0,00
Muslu	0	0,00	0	0,00	4	4,88	2	2,44
Mustafa	4	2,34	2	1,17	2	2,44	4	4,88
Muşmul	0	0,00	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Mürüvet	8	4,68	4	2,34	1	1,22	0	0,00
Nebi	1	0,58	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Niko	1	0,58	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Oğuz	0	0,00	2	1,17	0	0,00	0	0,00
Osman	0	0,00	0	0,00	3	3,66	7	8,54
Ömer	0	0,00	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Palamut	0	0,00	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Palino	0	0,00	3	1,75	0	0,00	0	0,00
Paskal	0	0,00	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Pir Ali	1	0,58	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Pir Kulu	7	4,09	2	1,17	1	1,22	0	0,00
Pirî	1	0,58	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Ramazan	7	4,09	5	2,92	1	1,22	4	4,88
Receb	1	0,58	2	1,17	3	3,66	0	0,00
Resul	2	1,17	0	0,00	3	3,66	5	6,10
Rıdvan	0	0,00	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Rüstem	8	4,68	3	1,75	0	0,00	0	0,00
Sahlahano	1	0,58	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Sava	1	0,58	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Sefer	0	0,00	0	0,00	1	1,22	2	2,44
Sıdıksa(?)	3	1,75	3	1,75	0	0,00	0	0,00
Sinan	4	2,34	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Süleyman	8	4,68	6	3,51	1	1,22	1	1,22
Şaban	2	1,17	2	1,17	0	0,00	0	0,00
Şahin	0	0,00	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Şeyhi	0	0,00	0	0,00	3	3,66	0	0,00
Şirmerd	1	0,58	2	1,17	0	0,00	0	0,00

Şit	0	0,00	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Taşı	2	1,17	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Timur	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,22
Trendefil	0	0,00	4	2,34	0	0,00	0	0,00
Turahan	3	1,75	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Tur Kaya	0	0,00	0	0,00	1	1,22	0	0,00
Uğurlu	0	0,00	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Üveys	0	0,00	2	1,17	0	0,00	0	0,00
Veli	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,22
Vires (Veysi) ?	1	0,58	2	1,17	0	0,00	0	0,00
Yağmur	1	0,58	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Yayla	0	0,00	3	1,75	1	1,22	0	0,00
Yegan	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,22
Yengi	1	0,58	1	0,58	0	0,00	0	0,00
Yori	0	0,00	2	1,17	0	0,00	0	0,00
Yusuf	1	0,58	1	0,58	0	0,00	0	0,00
TOPLAM	171	100,00	171	100,00	82	100,00	82	100,00

1583 yılında Karaağaç ve Şova köylerinde 30 nefer Müslüman'dan dört neferi Bahadır şahıs adını taşımakta ve bunlar %13.33'lük oranla Müslüman nüfus içinde birinci sırayı işgal etmekteydi. Ahmed, Hüseyin, Murad ve Süleyman şahıs adını taşıyanlar üçer neferle (%10) ikinci sırada yer almaktaydı. Mürüvvet adını taşıyanlar iki neferle (%6.66) üçüncü sırayı oluşturmaktaydı. Aynı tarihte Karaağaç ve Şova köylerinde ikamet eden Müslümanların baba adları içinde Yani baba adı dört neferle (%13.33) birinci, Mustafa baba adını taşıyanlar üç neferle (%10) ikinci, Bahadır, Fot, Sava ve Şibil baba adını taşıyanlar ise ikişer neferle (%6.66 oranla) üçüncü sırada yer almaktaydı. Fot adının gayr-i Müslim adından ziyade yer adı olduğu düşünülmektedir. Şibil, çapak anlamında Türkçe bir kelimedir. Geriye kalan Sava gayr-i Müslimler tarafından ad olarak kullanılan bir isimdir⁸². Bunun dışında Aleks, Estanol, İstavrano, Paskal, Yani ve Yori⁸³ baba adını taşıyan dokuz gayr-i Müslim baba adı daha bulunmaktaydı. Bunlar toplam otuz baba içinde %36.66'lık bir orana sahip bulunmaktaydı.

⁸² Kurt, *a.g.m.*, s. 285.

⁸³ Bkz. Tablo: III.

Bu köylerde yaşayan Müslüman halkın üçte birinden biraz fazlası yeni Müslüman olduğu anlaşılmaktadır.

1583'te Müslüman nüfusun 30 neferi içinde 8 neferin (%26.66'sı) Bahadır, Karaca, Karagöz ve Kurd, gibi Türkçe şahıs adları taşımaktaydı. Baba adları içinde bunlar 4 neferle %13.33'lük bir orana sahipti. Arapça kökenli Türkçeleşmiş 20 nefer (%66.66) şahıs ve 10 nefer (%33.33) de baba adı bulunmaktaydı. Farsça kökenli olup Türkçeleşmiş şahıs adı taşıyanlar 2 nefer olup bunlar Müslüman nüfus içinde %6.66'lık bir orana sahipti.

1682 yılında Tonya'nın yakın çevre köylerinden olan Karaağaç, Şova ve Koçkur köylerinde yaşayan halkın tamamı Müslümanlardan teşekkül etmekteydi. 64 nefer avâriz hânesinden meydana gelen nüfus içinde Ali şahıs adını taşıyanlar dokuz neferle (%14.06) birinci, Mehmed adını taşıyanlar sekiz neferle (%12.5) ikinci, Osman adını taşıyanlar beş neferle (%7.81) üçüncü sırada yer aldığı hesaplanmaktadır. Bu tarihte baba adları içinde Mehmedler yedi neferle (%10.93) birinci, Mustafa ve Sefer baba adını taşıyanlar altışar neferle (%9.375) ikinci, Osman baba adını taşıyanlar da beş neferle (%7.81) üçüncü sırada yer almaktaydı.

Bu tarihte birlikte kaydedilen Karaağaç ve Şova köyleri kayıtları içinde yer alan Kanb(p)o adının şahıs adından ziyade yer ismi olduğu düşünülmektedir. Nitekim bu ismin bölgede köy ile yayla arasındaki yerleşim birimlerini ifade için kullanılan bir kelime olduğu bilinmektedir. Koçkur köyünde görülen Ciro isminin de şahıs adından ziyade yer ismi olduğu 1515 ve 1520 tarihli tahrir kayıtlarında Kabahor “vilâyeti” (nâhiyesi) adıyla Of kazasına tabi bir köy yerleşim birimi olarak yer almasından anlaşılmaktadır⁸⁴. Muhtemelen 1520 tarihinden hemen sonra Kabahor nahiyesi, Bayburt sancağının İspir kazasına bağlanmakla birlikte Ciro köyünün kayıtlarına yer verilmemektedir⁸⁵.

1682'de Karaağaç, Şova ve Koçkur köylerinde 5 nefer Bayram, Koç, Muslu, Turgay ve Yayla gibi Türkçe şahıs adı taşıyanlar toplam nüfus içinde %7.81'lik bir orana sahipti. Arapça kökenli olup Türkçeleşmiş şahıs adı taşıyanlar 48 nefer (%75), baba adı taşıyanlar da 58 neferden (%90.625) oluşuyordu. Farsça kökenli olup Türkçeleşmiş şahıs adı taşıyanlar 6 nefer (%9.375), baba adı taşıyanlar da 2 neferden (%3.125) ibaretti.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Karaağaç, Şova ve Koçkur köylerinde yaşayan halkın Türkçe adlar yanında ağırlıklı olarak Arapça kökenli Türkçeleşmiş adlar kullanıldığı ve bu eğilimin XVII. yüzyılda daha fazla öne çıktığı ortaya çıkmaktadır.

⁸⁴ Bostan, “XVI. Asrın Başlarında Çaykara'da Sosyal ve İktisadi Hayat”, *Çaykaralılar*, S: 3, İstanbul Ocak 1993, s. 7; Bostan, “XVI. Asrın Ortalarında Çaykara”, *Çaykaralılar*, S: 5, İstanbul Eylül 1993, s. 33.

⁸⁵ İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975, s. 26, 147, 149.

Tablo III: XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Karaağaç, Şova ve Koçkur Köylerinde Kişi ve Baba Adları

KİŞİ VE BABA ADLARI	1583 Yılı				1682 Yılı			
	Kişi Adı		Baba Adı		Kişi Adı		Baba Adı	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Abdülbaki	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,56
Abdullah	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,56
Abdurrahman	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,56
Ahmed	3	10,00	0	0,00	3	4,69	1	1,56
Aleksi	0	0,00	1	3,33	0	0,00	0	0,00
Ali	0	0,00	0	0,00	9	14,06	2	3,13
Azad (?)	1	3,33	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Bahadır	4	13,33	2	6,67	0	0,00	0	0,00
Bali	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
Bayezid	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
Bayram	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
Bostan	0	0,00	0	0,00	2	3,13	0	0,00
Cafer	0	0,00	0	0,00	1	1,56	3	4,69
Çelebi	1	3,33	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Ciro	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,56
Derviş	0	0,00	0	0,00	1	1,56	1	1,56
Dilaver	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
Emir	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
Estanol	0	0,00	1	3,33	0	0,00	0	0,00
Fot	0	0,00	2	6,67	0	0,00	0	0,00
Gürazi (?)	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
Halil	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
Hamza	1	3,33	1	3,33	0	0,00	1	1,56
Hasan	0	0,00	0	0,00	3	4,69	1	1,56
Hızır	1	3,33	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Hüseyin	3	10,00	1	3,33	1	1,56	1	1,56
İbrahim	0	0,00	0	0,00	2	3,13	3	4,69
İvaz	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,56

İskender	1	3,33	2	6,67	0	0,00	0	0,00
İslam	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
İsmail	1	3,33	0	0,00	0	0,00	0	0,00
İstavrano	0	0,00	1	3,33	0	0,00	0	0,00
Kanbo	0	0,00	0	0,00	1	1,56	1	1,56
Karaca	1	3,33	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Karagöz	1	3,33	1	3,33	0	0,00	0	0,00
Kadali (Karali?)	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
Kerim	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
Koç	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
Kurd	1	3,33	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Manak	0	0,00	1	3,33	0	0,00	0	0,00
Mehmed	1	3,33	0	0,00	8	12,50	7	10,94
Mirgari	0	0,00	1	3,33	0	0,00	0	0,00
Murad	3	10,00	1	3,33	0	0,00	3	4,69
Murtaza	0	0,00	0	0,00	0	0,00	4	6,25
Muslu	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
Mustafa	0	0,00	3	10,00	2	3,13	6	9,38
Mürüvet	2	6,67	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Osman	0	0,00	0	0,00	5	7,81	5	7,81
Ömer	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,56
Palay	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,56
Paskal	0	0,00	1	3,33	0	0,00	0	0,00
Ramazan	1	3,33	1	3,33	1	1,56	2	3,13
Receb	0	0,00	0	0,00	3	4,69	3	4,69
Rüstem	1	3,33	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Sava	0	0,00	2	6,67	0	0,00	0	0,00
Sefer	0	0,00	0	0,00	0	0,00	6	9,38
Süleyman	3	10,00	1	3,33	2	3,13	3	4,69
Şahin	0	0,00	0	0,00	2	3,13	1	1,56
Şibil (Sibil)?	0	0,00	2	6,67	0	0,00	0	0,00
Tohto	0	0,00	0	0,00	1	1,56	1	1,56
Turgo(a)y	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00

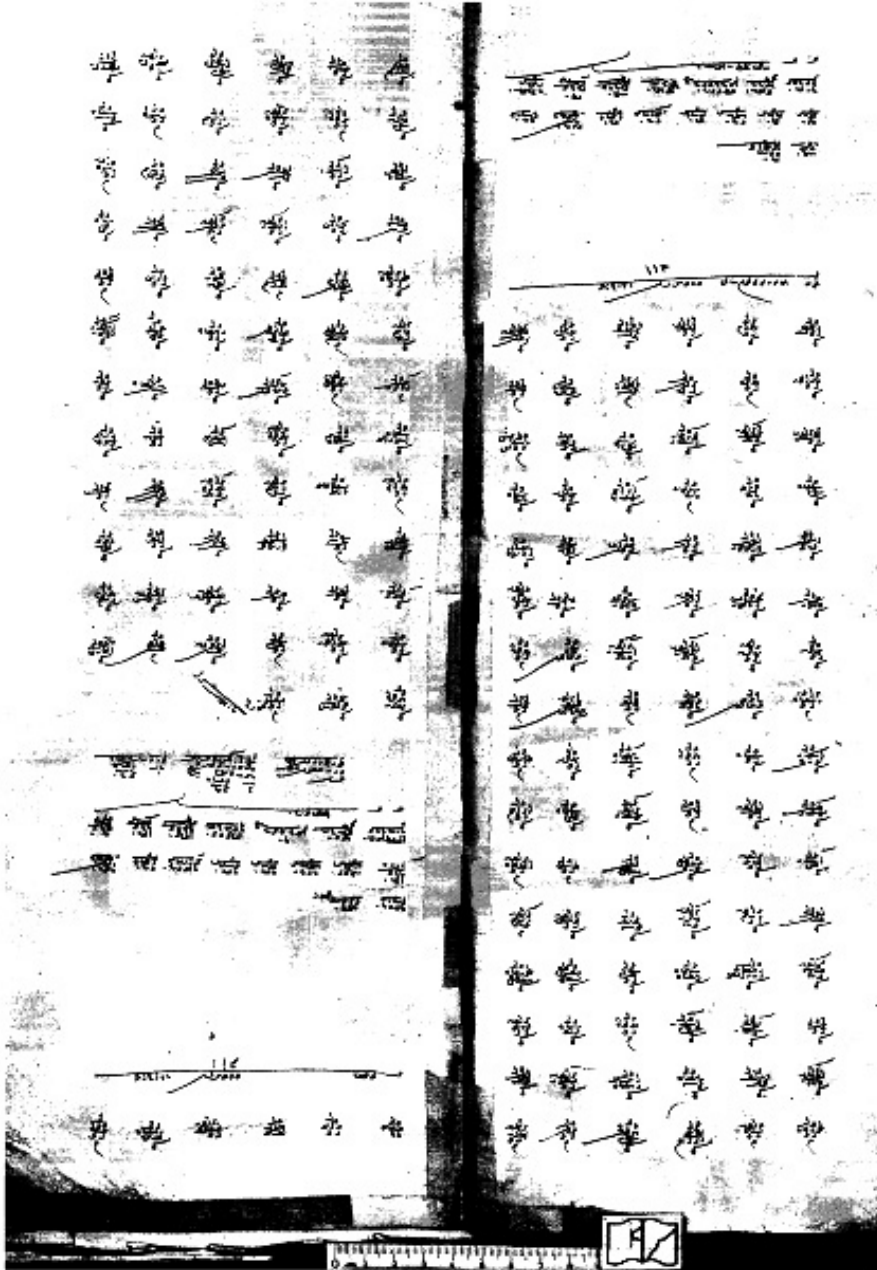
Veli	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
Yani	0	0,00	4	13,33	0	0,00	0	0,00
Yayla	0	0,00	0	0,00	1	1,56	0	0,00
Yori	0	0,00	1	3,33	0	0,00	0	0,00
Yusuf	0	0,00	0	0,00	1	1,56	1	1,56
Zülfikar	0	0,00	0	0,00	1	1,56	1	1,56
TOPLAM	30	100,00	30	100,00	64	100,00	64	100,00

Sonuç

Tonya ve yakın çevresi olarak değerlendirdiğimiz Tonya köyü ile Kumyatağı mezrası, Karaağaç köyü ile Hola mezrası ve Şova köyü yerleşim birimlerinin ilk kez 1583 tarihli kayıtlarda yer aldığı, Koçkur köyünün de XVII. yüzyılın ortalarına doğru kurulduğu tespit edilmektedir. Tonya ve yakın çevresinde 1580’li yıllardan önce bir yerleşmenin olmadığı önemli bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Buraya ilk Türk yerleşmelerinin Ağasar Vadisindeki Oğuz köyü merkezli olduğu, gayr-i Müslim nüfusun da Akçaabad nahiyesine tabi Sıdıksa ve çevre köyler ile Bayburt sancağı kazalarından olan İspir kazasının Kabahor nahiyesine bağlı Ciro köyünden olduğu ve bir kısmının da Gümüşhane kazalarından olabileceği düşünülmektedir.

Tonya ve yakın çevresine yerleşen nüfusun önemli bir çoğunluğu Müslüman Türklerden oluşmaktaydı. Şahıs ve baba adlarından hareketle bu nüfusun ağırlıklı çoğunluğunu Çepni ve diğer Türkmen boylarının meydana getirdiği sonucuna varılmaktadır.

EKLER

TK.KKA, TD, nr. 29, s. 59b-60a.

KAYNAKLAR

1.Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA)

- , *Bâb-ı Âsafî, Defterhâne-i Âmire Kalemî (= A.DFE)*, nr. 85.
 -----, *Baş Muhasebe Kalemî Defteri Katalogu Espiye Madeni (=D.BŞM-ESM)*, nr. 17254.
 -----, Kamil Kepeci (=KK), *Mevkufat Kalemî (=MK)*, nr. 2697, 2703.
 -----, *Maliyeden Müdevver Defterler (=MAD)*, nr. . 828, 3260.
 -----, *Mühimme Defteri (=MD)*, LXXVII.
 -----, *Tahrir Defteri (=TD)*, nr. 52, 53, 387, 288, 613.
Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi (=TK. KKA)
 -----, *Tahrir Defteri (=TD)*, nr. 29, 43, 348.

2.Kitap ve Makaleler

AÇIK, Turan, *Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Osmanlı Şehri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Trabzon 2012.

AÇIKEL, Ali, "Artukabad Kazasında Türk Kişi Adları (1455-1520)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 13, S: 2, Elazığ 2003, s. 306-335.

ANDREADİS, Yorgo, *Gizli Din Taşıyanlar*, 2. Baskı, trc. Atilla Tuygan, Belge Yayınları, İstanbul 1999.

AKDAĞ, Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (Celâli İsyanları)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1975.

ALTUNBAY, Mustafa, "XVIII. Yüzyılda Gümüşhane Madenleri", *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım1998) Bildiriler*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 1999, s. 379-393.

AYGÜN, Necmettin, "Osmanlı Devleti'nde İdari Taksimat Alanındaki Düzenlemelerin Taşradaki Yansımaları: Vakfikebir, Şarlı ve Tonya Örneği (1840 - 1918)", *Karadeniz Araştırmaları*, S: 26, Trabzon 2010, s. 35-77.

ATMACA, Muhammet, *Tarih İçinde Tonya*, Tonya Belediyesi Yayınları, Trabzon 2005.

BARKAN, Ö. Lütfi, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1953, s. 1-26.

BİLGİN, Süleyman-BİRİNCİ, Ali Mesut-ÇAKICI, Mustafa- DEMİRCİOĞLU, Sezgin, *Trabzon Nüfus Kütüğü (1834)*, Düzey Matbaacılık, İstanbul 2010.

BOSTAN, M. Hanefi, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

-----, “XVII. Yüzyılda Akçaabad Nahiyesinin Nüfusu”, *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu (26-28 Nisan 2013)*, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 87-114.

-----, “XVI. Asrın Başlarında Çaykara’da Sosyal ve İktisadî Hayat”, *Çaykaralılar*, S: 3, İstanbul Ocak 1993, s. 5-10.

-----, “XVI. Asrın Ortalarında Çaykara”, *Çaykaralılar*, S: 5, İstanbul Eylül 1993, s. 33-40.

BRAUDEL, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, trc. M. Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul 1989.

ÇOLAK, Ali, *1868 Nolu Trabzon Şer’iyye Siciline Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayatı (1703 –1705)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 1997.

DEMİR, Alparslan, “Kelkit Kazası’nda Şahıs Adları”, *Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri: 25-26 Mayıs 2010)*, Gümüşhane 2016, s. 232-273.

EMECEN, Feridun M., “Trabzon Eyaletinin Batı Sınırları”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998)-Bildiriler*, Trabzon 1999, s.159-166.

-----, *Doğu Karadeniz’de İki Kıyı Kasabasının Tarihi Bulancak – Praziz*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.

-----, *Doğu Karadeniz’de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpazarı – Beşikdüzü*, Serander Yayınları, Trabzon 2010.

-----, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

EROL, Aydı, *Şarkılarla Şiirlerle Türkülerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız*, 2. Baskı, Türk Kültür Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

FAROQHI, Suraiya, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, trc. Meyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993.

-----, “Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. II, trc. A. Berktaş, S. Antiç, S. Alper, Eren Yayınları, İstanbul 2004, s. 543-743.

Genel Nüfus Sayımı-Trabzon Vilayeti: 20 İkteşrin 1935, C: 54, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1937.

Genel Nüfus Sayımı-Köyler Nüfusu: 20 İkteşrin 1935, C: 59, Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü Yayını, Ankara 1937.

Genel Nüfus Sayımı: 20 İkteşrin 1940, Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1944.

Genel Nüfus Sayımı:21.10.1945, Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1950.

(Genel)Umumi Nüfus Sayımı (1950), Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1951.

Genel Nüfus Sayımı (1955), Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1961.

Genel Nüfus Sayımı (1960), Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara 1963.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Hâne Deyimi Hakkında”, *Tarih Dergisi*, S: 32, İstanbul 1979, s. 331-348.

GÜÇER, Lütfi, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububât Meselesi ve Hububâtтан Alınan Vergiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1964.

HACISALİHOĞLU, Mehmet; *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi: Hacısalihzâde Hasan Ağa, Ömer Ağa ve Büyük Ali Ağa (1737-1844)*, 2. Baskı, Serander Yayınları, Trabzon 2014.

İNALCIK, Halil, “XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, *Belleten*, XXIV/93, Ankara 1960, s. 45-96.

{İNAN}, Abdülkadir, *Birinci İlmî Seyahate Dâir Rapor*, İktisat Matbaası, İstanbul 1930.

İNAN, Kenan, *Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2013.

JENNINGS, Ronald C., “Pious Foundations in the Society and Economy of Ottoman Trabzon, 1565-1640”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, c. XXXIII/3, Leiden 1990, s. 271-336.

KALYONCU, Hasan, *Tonya*, Korza Yayıncılık, Tonya 2010.

KOÇ, Yahya, *149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743) İnceleme-Çeviri Yazı-Dizin*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

KURT, Yılmaz, “Sivas Sancağında Kişi Adları”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (= OTAM)*, S: 4, Ankara 1993, s. 223-290.

-----, “Çorumlu Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)”, *OTAM*, S: 6, Ankara 1995, s. 211-247.

-----, “1525 Tarihinde Adana Sancağında Türkçe Kişi Adları Üzerine”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, Prizren 2005, s. 72-83.

KÜÇÜK, Levent, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.

MEKER, Michael E., *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus-Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

MİROĞLU, İsmet, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul 1975.

ÖKSÜZ, Hikmet, “Tarihi Seyir İçinde Düzköy”, *Düzköy 2004*, Düzköy Belediyesi Yayınları, Akçaabat 2004, s. 2-17.

ÖZTÜRK, Temel; *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon 2011.

SÜMER Faruk, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, C: I, İstanbul 1999, muh. sy.; C: II, İstanbul 1999.

STOKES, Martin, “Doğu Karadeniz Türklerinin Varlığı ve Kültürel Etkinlikleri”, *Konuşan Karadeniz*, S: 3, İstanbul 1988, s. 22.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1876, Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

ZAMAN, Mehmet, *Tonya İlçesinin Coğrafi Etüdü*, Tonya Belediyesi Kültür Yayınları, Akçaabat 2001.